

۱۱. شیخ صدوق (م ۳۸۱)، *الخصال*، قم، انتشارات جامعه‌ی مدرسین، ۱۴۰۳ ق.
۱۲. شیخ صدوق (م ۳۸۱)، *عیون اخبار الرضا ۷*، انتشارات جهان، ۱۳۷۸ ق.
۱۳. شیخ صدوق (م ۳۸۱)، *من لایحضره الفقیه*، قم، انتشارات جامعه‌ی مدرسین، ۱۴۱۳ ق.
۱۴. شیخ طوسی (م ۴۶۰)، *تهذیب الاحکام*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
۱۵. کلینی (م ۳۲۹)، *الکافی*، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۵ ش.
۱۶. کنگره‌ی جهانی امام رضا ۷، *صحیفه الرضا ۷*، انتشارات کنگره‌ی جهانی امام رضا ۷، ۱۴۰۶ ق.
۱۷. مجلسی (م ۱۱۱۱)، *بحار الانوار*، چ دوم، بیروت، مؤسسه‌ی الوفاء، ۱۴۰۳ ق.
۱۸. محدث نوری (م ۱۳۲۰ ق.)، *مستدرک الوسائل*، قم، مؤسسه‌ی آل‌البیت، ۱۴۰۸ ق.
۱۹. مصطفوی، حسن، *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*، چ اول، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۱۶ ق.
۲۰. مطهری، مرتضی، *سیری در سیره‌ی نبوی*، چ پنجم، تهران، انتشارات صدرا، ۱۳۷۶ ش.
۲۱. معلوف، لویس، *المنجد فی اللغة*، چ چهارم، نشر ذوی‌القربی، ۱۴۲۳ ق.
۲۲. المقرئ الفیومی، احمد بن محمد بن علی، *المصباح‌المنیر فی غریب‌الشرح‌الکبیر للرافعی*، چ اول، قم، دارالهجره، ۱۴۰۵ ق.

نقش تربیت اجتماعی در جلوگیری از بزهکاری

مصطفی سلیمانی^۱

چکیده

امروزه، بزهکاری یکی از حادث‌ترین مسائل اجتماعی جوامع مختلف به شمار می‌رود. پیدایش جوامع و ارتکاب جرم، در آغاز با یکدیگر همراه بوده‌اند، زیرا از روزی که افراد دور هم جمع شدند و تشکیل جامعه دادند، جرم نیز با آنان همراه شد و گسترش یافت. رسوخ بزهکاری و ریشه‌دار شدن آن موجب بیم و نگرانی بیشتری شده است. بزهکاری از جرایمی به وجود می‌آید که در زمان و مکان معین به وقوع می‌پیوندد و به همین دلیل زمانی که مورد بررسی قرار می‌گیرند، در حقیقت همه‌ی پدیده‌های اقتصادی، فرهنگی، بهداشتی، سیاسی، مذهبی، خانوادگی و... جامعه عمیقاً مورد مطالعه واقع می‌شوند.

قرآن کریم برای پیش‌گیری از جرم و خشکاندن علل و ریشه‌های آن، مقررات بدیعی ارائه داده است که شامل پیش‌گیری اصلاحی، وضعی و کیفری می‌شود که در این نوشتار عنوان می‌گردد.

این نوشتار با روش اسنادی و کتابخانه‌ای و با هدف بررسی و تبیین دیدگاه قرآن در پیش‌گیری از جرم و بیان راهکارهای اصلاح مجرم و زمینه‌ی بازگشت وی به جامعه و سازگاری او می‌باشد. در این مقاله مشخص می‌گردد که وقتی در جامعه‌ای ثبات و پایداری وجود نداشته باشد، بزهکاری رو به افزایش می‌گذارد و به عکس، هر چه جامعه به سوی پایداری سوق داده شود، میزان بزهکاری کاهش می‌یابد.

واژگان کلیدی: بزهکاری، جرم و مجرم، پیش‌گیری اصلاحی، کیفری، وضعی،

اعتقادات دینی، سطوح پیشگیری، تربیت اجتماع.

۱. دانش آموخته حوزه علمیه قم.

پیش‌گیری از جرم، که مؤثرترین و بهترین راه مبارزه با رفتار کجروانه و ناهنجاری‌های اجتماعی است، جایگاه والا و ارزشمندی در سیاست جنایی کشورها دارد. از دیدگاه علمی، جلوگیری از بروز هر مفسده و معضل اجتماعی و فردی، بهترین شیوه‌ی مبارزه با آن است. این مهم، از نظر اقتصادی نیز باصرفه می‌باشد، زیرا نیرو و مدت زمان زیادی در مسیر مبارزه با آن به هدر نمی‌رود.

طبق تعریف «لایحه‌ی پیش‌گیری»، پیش‌گیری از جرم عبارت است از: «پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از بین بردن یا کاهش آن». در قرون متمادی، اتخاذ چنین تدابیر و اقدامات به منظور حفظ حقوق فردی و اجتماعی و تأمین امنیت همه‌جانبه‌ی افراد، توجه دانشمندان مختلف و سیاستمداران را به خود معطوف داشته است. دیدگاه‌های مختلف و احياناً متضادی در این‌باره ابراز گردیده و براساس آنها، تدابیر پیش‌گیرانه و اقدامات متعددی اتخاذ شده است.

بی‌تردید، با توجه به نقشی که جامعه و اجتماع در تربیت انسان‌ها دارد، ضمن آن‌که مجرم اصلاح شده، به جامعه بازمی‌گردد، آبروی شخصی بزهکار و خانواده‌ی او نیز حفظ شده، جامعه از اشاعه‌ی فحشاء و گناه در امان خواهد بود. امروزه، پیش‌گیری از بزهکاری از اهمیت به‌سزایی برخوردار است؛ از این رو، ضروری است که در این زمینه مطالعات و پژوهش‌هایی فراگیر صورت گیرد تا کمک شایانی به جامعه برای نیل به مقصود شود.

تربیت اجتماعی در جلوگیری از بزهکاری، هنگامی معنا می‌یابد که برای انسان‌های دیگر در اجتماع، حقوق و تکالیفی در نظر گرفته شود، زیرا هدف «تربیت» در بعد اجتماعی، تسهیل عمل به وظایف اجتماعی در مقابل انسان‌های دیگر و موقعیت‌های اجتماعی است؛ بنابراین، لازمه‌ی نظام تربیت اجتماعی منسجم، در نظر گرفتن حقوق متقابل افراد انسانی، در جامعه می‌باشد و این نظام باید بتواند با ساده‌ترین روش‌ها، متریان خود را با حقوق اجتماعی یکدیگر آشنا ساخته، رفتار مطابق آنها را درخواست نماید. تمامی مکاتب الهی و بشری، پذیرفته‌اند که در صورتی می‌توان به جامعه نظم و ثبات بخشید که حقوق و تکالیفی که برای انسان‌ها در نظر گرفته شده‌است، به خوبی مورد عمل قرار گیرد. در آموزه‌های دینی ما هم این چنین می‌باشد.

از دیدگاه امام علی 7، مسلمانان در جامعه‌ی اسلامی با یکدیگر برادر بوده، میان آنها حقوق و تکالیفی وجود دارد: «ولأخیک علیک مثل الذی لك علیه»^۲ هر حقی تو به گردن برادرت داری، او هم به گردن تو دارد». از سوی دیگر، حضرت علی 7 معیار جامعی برای انتخاب رفتار مناسب و شایسته در برابر دیگر برادران دینی به دست می‌دهند که انسان با به کار بستن آن می‌تواند جامعه‌ی اسلامی را به گلستان ابدی تبدیل نماید و با داشتن این قاعده کلی، دیگر نیاز چندانی به تعیین مصادیق در برخوردهای اجتماعی باقی نمی‌ماند. حضرت علی 7 می‌فرماید: «ای کلمه حکم جامعه ان تحب للناس ما تحب لنفسک و تکره لهم ما تکره لها»^۳ چه سخن حکیمانه جامعی است که هر چه برای خود می‌خواهی، برای مردم نیز همان را بخواه و آنچه برای خود نمی‌پسندی، برای آنان نیز نپسند.»

مفهوم‌شناسی

تعریف بزهکاری

بزهکاری پدیده‌ی بسیار پیچیده‌ی اجتماعی است که در محیط‌های اجتماعی مختلف به شکل‌های متفاوتی دیده می‌شود. تعریف بزه و رفتار بزهکارانه در هر جامعه‌ای؛ بر اساس قوانین حقوقی و هنجارهای اجتماعی آن مشخص می‌شود. اگرچه در بیشتر جوامع، بزه رفتاری تعریف شده است که تنبیه قانونی به دنبال دارد، ولی در تبیین آن، مفهوم حقوقی مسئله کافی نیست. بزهکاری به معنای تعدادی متغیر از اعمال ارتكابی بر ضد احکام قانونی که می‌تواند ماهیت‌های مختلفی داشته باشد، وجه مشترک تمام جوامع انسانی است. در تعریف رفتار بزهکارانه، به طور کلی قرن‌هاست اعمالی مانند قتل، دزدی، نزاع، تخریب، کلاه‌برداری، تجاوز، غارت، وحشیگری و آتش‌افروزی نمونه‌هایی از رفتارهای بزهکارانه پذیرفته شده‌اند و تقریباً همه‌ی جوامع برای آن تعریف مشخصی دارند. تنها تفاوت مشهود، در میزان و نوع تنبیهی است که براساس قوانین حقوقی آن جامعه تعیین می‌شود.^۴

۲. ابن شعبه، حسن علی، تحف‌العقول آل الرسول 9، ص ۲.

۳. همان، ص ۸۳.

۴. زهرا سادات مشکانی و سید منصور رضوی، «کتاب جامع بهداشت عمومی»، فصل ۱۲، گفتار ۴.

پیش‌گیری انحرافات

در زندگی اجتماعی، اصل بر این است که عملی صورت گیرد که انحراف و آسیبی پدید نیاید و در صورت پدید آمدن، مژمن نگردد که در آن صورت امکان ریشه‌کن کردن آن به سادگی امکان نخواهد داشت.

پیدایش انحرافات در آغاز همانند بذری است که در محیطی مساعد یا نامساعد کاشته می‌شود. اگر زمینه برای رشد و پرورش آن فراهم باشد، رشد می‌کند و سر از خاک درمی‌آورد و جوانه می‌زند و بزرگ می‌گردد؛ گل و میوه‌ی نگران‌کننده‌ای می‌دهد که بهره‌مندی از آن، جان و دل‌ها را ویران و دردمند خواهد ساخت؛ ولی پیش‌گیری سبب خواهد شد که زمینه برای پرورش آن مساعد نشود و بذر مزبور جان و بال نگیرد، و کارش به میوه و ثمره دادن منتهی نشود. بدین خاطر، این کارها از عمده‌ترین اهدافی است که در آسیب‌شناسی مطرح می‌باشد. در نظام حیات اجتماعی اسلام، همیشه، پیشگیری از وقوع انحرافات، مقدم بر اصلاح است.

طبیعت آدمی، خوپذیر و پندپذیر است. تا حدود زیادی می‌توان او را به همان گونه ساخت و به عمل آورد که مورد نظر می‌باشد، گرچه محدودیت‌ها و دشواری‌های بسیاری هم وجود دارد. هیچ‌کس ذاتاً و فطرتاً منحرف آفریده نمی‌شود و اصولاً ارتکاب جرم و انحراف، آموختنی است. طبیعی می‌باشد که امر پیش‌گیری و اصلاح نیز آموختنی باشد.^۵

نقش و تربیت اجتماع

همه می‌دانیم که انسان موجودی اجتماعی است. در اجتماع به دنیا می‌آید و در جامعه زندگی می‌کند و در جمع دیگران نیز دار فانی را وداع می‌گوید. جامعه‌شناسان به عوامل مستقیم و غیرمستقیم محیط و تراکم جمعیت، وضع سکونت، آلودگی هوا و... توجه کرده‌اند. نقش شرایط اجتماعی و تعارضاتی که در چارچوب آن به وقوع می‌پیوندد، انکارناپذیر است. به همین دلیل، نه می‌توان بزهکاری را تنها براساس عوامل اجتماعی بررسی کرد و نه یافته‌های مستقل این زمینه‌ی قبلی همواره هماهنگ است. بررسی‌ها نشان می‌دهد وقتی که در جامعه‌ای ثبات و پایداری اجتماعی وجود نداشته باشد، بزهکاری رو به افزایش می‌گذارد و به عکس، هر چه جامعه به سوی پایداری سوق داده شود، میزان بزهکاری کاهش می‌یابد.^۶

۵. علی قائمی، «آسیب‌ها و عوارض اجتماعی، ریشه‌یابی، پیش‌گیری، درمان»، ص ۲۴۷.
۶. سیدحمید ساریان، «بررسی علل و راه‌های پیش‌گیری از بزهکاری در جوانان»، مقاله اینترنتی، وبلاگ برنظین.

در دین مبین اسلام و سیره‌ی ائمه‌ی اطهار^۷، همواره، خانواده کوچک‌ترین نهاد اجتماعی و امن‌ترین و آرام‌ترین مکان می‌باشد که برای پرورش نسلی پاک و صالح مورد توجه قرار گرفته است؛ برای نمونه، در صحیفه‌ی سجادیه از زبان امام سجاد ۷ می‌خوانیم: «پروردگارا، مرا یاری کن تا فرزندم را خوب تربیت کنم».^۸

چون خانواده بیشترین تماس را با کودک در سال‌های رشد وی دارد، در تعیین الگوهای رفتاری که او از خود نشان می‌دهد، نقش مهمی ایفا می‌کند. به همین دلیل، در سال‌های اخیر، قسمت عمده‌ای از تحقیقات جرم‌شناسان درباره‌ی ریشه‌یابی بزهکاری اطفال، متوجه خانه و خانواده و روش‌های تربیتی کودک بوده است. یکی از عوامل مهم در بزهکاری، قصور خانواده در فراهم آوردن محیطی عاطفی، آرام و امن برای فرزندان می‌باشد؛ اگر روابط بین افراد خانواده نفرت‌انگیز باشد یا والدین در برخورد با فرزندان خود تبعیض قائل شوند و با تقسیم ناعادلانه‌ی محبت و توجه و پاداش، موجب بروز حسادت و سرخوردگی در فرزندان شوند، ممکن است فرزندان با کناره‌گیری عاطفی، از والدین خود دور شده، بدین ترتیب خانواده کنترل او را از دست داده، قادر نخواهد بود عضویت وی را در دیگر گروه‌های نخستین رهبری کند. شایان ذکر است که وجود روابط عاطفی بین والدین و فرزندان، در تلقین ارزش‌های جامعه و کودکان اهمیت فراوانی دارد. همچنین نداشتن سرپرست و جدا بودن پدر و مادر از یکدیگر، ناهنجاری‌های خانوادگی، وجود اختلاف بین پدر و مادر و محیط‌های خانوادگی پرجنجال، ناراحتی‌های عاطفی و روانی یکی از اعضای خانواده، مانع از رشد اجتماعی مطلوب فرزندان شده، آنها را به بزهکاری سوق می‌دهد.^۸

کنترل اجتماعی

دیدگاه‌های مختلفی درباره‌ی علت بزه، سبب طرح رویکردهایی به عنوان چارچوب نظری در این مورد شده‌اند که یکی از رویکردها، کنترل اجتماعی است؛ به عقیده‌ی جامعه‌شناسان، بزهکاری یکی از مسائل اجتماعی است که باید در خانواده، محله، مدرسه، همسالان و سازمان‌ها یا مؤسسه‌های اجتماعی دیگر که نوجوانان و جوانان به نوعی در آنها عضویت دارند، بررسی گردد. جامعه‌شناسان معتقدند که بزهکاری وقتی رخ می‌دهد که قیود فرد به اجتماع ضعیف شود یا به طور کلی از بین برود. این قیود را تحت چهار مفهوم کلی خلاصه می‌کنند:

۷. «صحیفه‌ی سجادیه‌ی»، دعای ۱۲، ص ۱۲۳.

۸. وزارت آموزش و پرورش، «آنها بزهکار متولد نشده‌اند».

الف. وابستگی: حساسیتی است که شخص به عقاید دیگران درباره‌ی خود نشان می‌دهد. در حقیقت، نوعی قید و بند اخلاقی می‌باشد که فرد را ملزم به رعایت هنجارهای اجتماعی می‌کند. «هیرشی» این وابستگی را همپایه‌ی وجدان و یا من برتر می‌داند.

ب. تعهد: میزان مخاطره‌ای است که فرد در تخلف از رفتارهای قراردادی اجتماع می‌کند. بدین معنا فردی که خود را به قیود اجتماعی متعهد می‌داند، از قبول این مخاطرات می‌پرهیزد. اگر وابستگی را همپای وجدان بدانیم، تعهد، همپایه‌ی عقل سلیم یا خود است.

ج. درگیر بودن: میزان مشغولیت فرد در فعالیت‌های مختلف است که سبب می‌شود او وقت برای انجام کار خلاف نداشته باشد، مانند درگیر شدن در سرگرمی‌های مدرسه، خانه و اشتغال به فعالیت‌های فوق برنامه.

د. باورها: میزان اعتباری می‌باشد که فرد برای هنجارهای قراردادی اجتماعی قائل است، در حالی که می‌تواند طبق میل خود از آنها تخلف کند، ولی به آنها پایبند باقی می‌ماند، مانند باور به نیکوکاری، حسن شهرت و...^۹

تاریخچه‌ی جرم و بزه

قدمت وقوع جرم و بزه، به قدمت تاریخ بشر است. جرم^{۱۰} و بزه^{۱۱} پدیده‌ای اجتماعی و جهانی است و با عناوینی چون سرپیچی، سرکشی، رفتار انحرافی و ناپسند و... با خلقت بشر آغاز شده است. آدم و حوا^۸ به علت ارتکاب به عمل نهی‌شده‌ای مانند خوردن گندم یا سیب از بهشت رانده شدند^{۱۲} و پسرشان، قابیل، برادر خود، هابیل را به قتل رسانید.^{۱۳} در قرآن کریم به جرم، که یکی از مسائل انسانی و اجتماعی به شمار می‌رود، توجهی ویژه شده است. قرآن کریم سجده نکردن ابلیس را نافرمانی برشمرده، منشأ آن را خودبرتربینی ابلیس می‌داند، زیرا او خود را آفریده از آتش و انسان را آفریده از خاک معرفی می‌نماید. عنایت قرآن به ریشه‌یابی علل و سبب‌شناسی جرایم و عوامل رعایت نکردن قوانین الهی، قابل توجه و تأمل است. منع حضرت آدم و حوا^۸

۹. زهرا سادات مشکانی و سید منصور رضوی، «کتاب جامع بهداشت عمومی»، فصل ۱۲، گفتار ۴.

10. crime

11. delinquencg.

۱۲. مائده: ۲۷ - ۲۸.

۱۳. بقره: ۳۵ - ۳۶.

از نزدیک شدن به درخت ممنوعه، نخستین قانونی بود که بر بشر صادر شد و بر اثر عوامل درونی و وسوسه‌ی بیرونی، نخستین رفتار انحرافی بروز نمود. کشته شدن هابیل به دست قابیل، به عنوان نخستین قتل در تاریخ جرایم بشری که ریشه در حسادت انسان دارد، در قرآن کریم به صراحت بیان شده است.

در قرآن مجید، مسیر نشانه‌شناسی، آسیب‌شناسی و سبب‌شناسی جرایم و حتی راهبردهای درمانی و اصلاحی آن، به خوبی، تشریح شده است تا شاید مایه‌ی عبرت انسان باشد و ما را از خطراتی که نزدیک ماست، آگاه نماید. از دیدگاه قرآن کریم، علل قتل را می‌توان در حسد جست‌وجو کرد و عصیان می‌تواند ریشه در وسوسه‌های شیطانی و حرص داشته باشد و نافرمانی ممکن است از خود برتربینی ناشی شود. دیدگاه نشانه‌شناختی و سبب‌شناختی جرایم و اصلاح و درمان ریشه‌ای را می‌توان در تعالیم دینی برگرفته از سیره‌ی زندگی معصومان : دید. دیدگاه سبب‌شناختی و شناخت ریشه‌ی جرایم و در نظر گرفتن آثار سوء و پی‌آمدهای اجتماعی آن و در نهایت، ارائه راهکارهای درمانی و اصلاحی و استفاده از بیت‌المال به منظور پیش‌گیری از گسترش جرایم و ضربه به اجتماع، در دیدگاه معصومان : به خوبی دیده می‌شود. اسلام به مسائل اجتماعی و آسیب‌های آن عنایتی ویژه و نگاهی عمیق و درباره‌ی آن دیدگاهی واقع‌بینانه دارد.^{۱۴} در قرآن کریم، به صراحت، به بسیاری از آسیب‌ها و معضلات اجتماعی و روش‌های پیش‌گیری و درمان آنها توجه شده است. روایات و احادیث نیز به تفسیر، توضیح و تشریح این آیات پرداخته‌اند که در این نوشته به برخی از آنها اشاره می‌شود.

پیش‌گیری فراگیر

از جمله برنامه‌های جامع قرآن کریم، راهکارها و آموزه‌هایی است که برای پیش‌گیری از جرایم و خشکاندن علل و عوامل آن و تأمین امنیت جامعه، فراروی انسان‌ها قرار داده است؛ برنامه‌ای که در خود بی‌نظیر می‌باشد. قرآن کریم با برنامه‌ی اصلاحی، مانع از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و ورود او به زندگی مجرمانه می‌گردد. همچنین با راهنمایی‌های معقولانه و زیرکانه، جرم را در مرحله‌ی عملیاتی و اقدام، خنثی و متوقف می‌سازد. نیز با دستور به

۱۴. دفتر مطالعات زنان، «مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، اولویت‌ها و رویکردها»، ص ۸۸۴.

مجازات مجرمان و ضمانت اجرای کیفری و ارباب ناشی از آن، به پیش‌گیری کیفری از جرم می‌پردازد.^{۱۵}

هنگامی برنامه‌ی پیش‌گیری، کامل، فراگیر و واقع‌بینانه است که برای تمام مراحل و زمینه‌های ارتکاب جرم طراحی و اجرا شود و در همه‌ی آنها وظیفه‌ی بازدارندگی را به شایستگی انجام دهد. براساس تحلیل روان‌شناسانه، معمولاً افراد مراحل زیر را در هنگام ارتکاب جرم می‌گذرانند:

۱. آگاهانه و براساس اراده و اختیار، به منظور جلب سود مادی و دفع ضرر، تصمیم به ارتکاب جرم می‌گیرند و ممکن است زمینه‌ساز چنین اقدامی، عوامل پنهان و آشکار مختلف اجتماعی و فرهنگی و اقتصادی باشد.

۲. در هنگام اجرای این تصمیم، می‌کوشند ضمن کسب سود، از ضررهای ناشی از اقدام مجرمانه (مانند دستگیری، آبروریزی، تحقیر و مجازات) نیز در امان بمانند.

۳. اهداف و آماج سهل‌الوصول و بدون حفاظت مؤثر را طعمه قرار می‌دهند. بنابراین، برای هر فرد در هنگام ارتکاب جرم و عملی کردن آن، عوامل زیر تعیین‌کننده است: محاسبه و تضمین سود، پرهیز از خطرات و عوارض منفی ارتکاب جرم و نبود مانع مؤثر، وجود آماج مستعد(بزه دیده)، اعم از انسان و اشیاء. هیچ کس بدون در نظر گرفتن این عوامل، دست به ارتکاب جرم نمی‌زند.^{۱۶}

نقش تربیت اجتماعی در پیش‌گیری از جرم در آموزه‌های قرآن

قرآن کریم با طراحی سیاستی فراگیر، با همه‌ی این مراحل و عوامل به مبارزه برخاسته است؛ با پیش‌گیری اصلاحی، تعلیم و تربیت فردی و اجتماعی براساس آموزه‌های وحیانی و تقویت جنبه‌های معنوی و دفع فقر و ایجاد تعهدات مذهبی و حل مشکلات اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی، درصدد تأثیرگذاری در تصمیم‌گیری افراد است تا آنان با اتخاذ تصمیم‌های غلط و ناروا، وارد دنیای جرم و جنایت و خلاف کاری نشوند. در صورتی که شیوه‌های مرحله‌ی نخست مؤثر واقع نشود و فرد تصمیم قاطع به ارتکاب جرم بگیرد، قرآن با راهنمایی و استفاده از پیش‌گیری

۱۵. عبدالوهاب کریمی، «پیش‌گیری از جرم از منظر قرآن»، *تحقیقات حقوقی*، ش ۳۳ - ۳۴، ص ۲۶۸ و ۳۰۴.
۱۶. علی صفاری، «مبانی نظری پیش‌گیری از وقوع جرم»، *تحقیقات حقوقی*، ش ۳۳ - ۳۴، ص ۲۶۸ و ۳۰۴.

وضع‌ی، کاهش فرصت‌ها و دست‌آوردها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و سلب ابزار و آلات آن و افزایش میزان خطر دستگیری و حفاظت از آماج جرم، وقوع جرم را ممتنع و خنثی می‌نماید یا دست‌کم کاهش می‌دهد. مطابق این شیوه، باید وضعیتی ایجاد شود که تحقق عمل مجرمانه دشوار، پرخطر یا ناممکن گردد.^{۱۷} همچنین با دستور به مجازات مجرمان و ایجاد رعب در بین همه‌ی آنانی که مستعد ارتکاب جرم هستند، ما را به پیش‌گیری کیفری رهنمون کرده است.

قرآن کریم برای پیش‌گیری از جرم و نقش تربیت اجتماعی، برخلاف مکتب تحقیقی و پوزیتیویستی، تنها به اصلاح مجرم و رفع زمینه‌های فردی و اجتماعی گرایش‌های مجرمانه، بسنده نکرده و نیز همانند مکاتب سزاده‌ی، تنها پیش‌گیری کیفری و مجازات مجرم را توصیه ننموده، بلکه سیاست پیش‌گیری فراگیر و واقع‌بینانه‌ای در این زمینه ارائه داده است. این همان دیدگاه و نتیجه‌ای است که امروز جرم‌شناسان و حقوق‌دانان پس از سال‌ها بحث و جدل بدان دست یافته و رسماً اعلام کرده‌اند که برای مبارزه با جرایم باید از همه‌ی روش‌های پیش‌گیری در کنار هم استفاده کرد و همه‌ی آنها مکمل یکدیگرند.^{۱۸}

هدف از تربیت اجتماعی

به نظر می‌رسد که تربیت انسانی نمی‌تواند در تمامی ابعادش (از جمله تربیت اجتماعی) اهدافی متفاوت با خلقت انسان داشته باشد. خداوند درباره‌ی هدف آفرینش می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»؛^{۱۹} و ما جن و انس را نیافریدیم، جز آن‌که خدا را عبادت نمایند. برخی عبادت را به معنای «شناخت» تفسیر کرده‌اند. به هر حال، نظام واحد نیازمند هدف واحد برای اجزا و عناصر خویش می‌باشد و هدف واحد در انواع تربیت‌ها باید به «عبادت و شناخت» خدا منجر شود. بر همین اساس و مبنا، هدف از تربیت اجتماعی در نهایت، «قرب الهی» است، هرچند اهداف دیگری هم بیان می‌کنند که همه یک نقطه را نشانه رفته‌اند؛ از این رو، منطبق شدن با ارزش‌های اصیل و هنجارهای درست اجتماعی و اهتمام به امور دیگران و... باید در مسیر «اطاعت از فرمان الهی» صورت گیرد.

۱۷. محمود میرخلیلی، «پیش‌گیری و وضعی از نگاه آموزه‌های اسلام»، *فقه و حقوق*، ش ۱، ص ۶۱.
۱۸. علی صفاری، «مبانی نظری پیش‌گیری از وقوع جرم»، *تحقیقات حقوقی*، ش ۳۳ - ۳۴، ص ۳۱۳ و ۳۱۴، زمستان ۱۳۸۰ش.
۱۹. ذاریات: ۵۶.

روش‌های تربیت اجتماعی در جلوگیری از بزهکاری

از مطالعه‌ی کلمات و سیره‌ی اهل‌بیت : و توصیه‌هایشان در زمینه‌ی تربیت اجتماعی، می‌توان منشور جامعی از شیوه‌های تربیتی را استخراج کرد، از جمله:

الف. شناخت و استدلال: اهل‌بیت : اصرار دارند که فرزندان دقیقاً با موضوع آشنا شده، جوانب مختلف آن را مورد موشکافی قرار دهند. ایشان بارها در توصیه‌های تربیت اجتماعی، به استدلال و برهان‌های مناسب، مبادرت ورزیده‌اند و این مطلب به انسان‌شناسی معصومان : باز می‌گردد. ایشان انسان را دارای عقل خلاق و مبتکر در نظر می‌گیرند که برای رفتارهایش توجیه عقلانی جست‌وجو می‌کند، بر خلاف «روش بکر» که براساس محرک و پاسخ و تشویق و تنبیه، روش تربیتی خود را استوار کرده و قوه‌ی آدمی را از نظر دور نگه داشته است.

ب. شیوه‌ی موعظه: اهل‌بیت : برای تربیت فرزند در عرصه‌های اجتماعی، گاه به موعظه و نصیحت پرداخته، با لحنی آکنده از مهر و محبت و دلسوزی، به راهنمایی فرزند خود همت گماشته‌اند. در بیشتر نصایح و مواعظ اهل‌بیت : عبارت «یا بنی؛ فرزندانم» دیده می‌شود.

ج. الگوپذیری: یکی از بهترین راه‌های تربیت اجتماعی، ارائه الگوی مناسب و شایسته است؛ قرآن کریم وجود مقدس پیامبر ﷺ را بهترین الگوی انسانها بیان می‌کند و می‌فرماید: «لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة»^{۲۰} برای شما در شخصیت رسول خدا ﷺ الگوی نیکویی است. به طور کلی، الگوها نقش تعیین‌کننده‌ای در رشد یا انحطاط انسان‌ها دارند و معمولاً انسان می‌پسندد در تمام گفتار، کردار، حرکات و سکنت، از مقتدا و الگوی خود پیروی نماید. برای این که تربیت اجتماعی تسهیل گردد، باید الگوهای اجتماعی مناسبی ترسیم کرد تا انسان‌ها با آنها ارتباط عاطفی ایجاد کرده، مجذوب او گردند. کودکان باید ارزش‌های موجود را در رفتار والدین و مربیان خود ببینند.

د. رعایت اعتدال: انسان دارای ابعاد و حوزه‌های متعددی در رفتار اجتماعی است که دل‌باختگی به برخی عرصه‌ها و غفلت از دیگر موارد، موجب رشد نامتعادل و در نتیجه، نقصان شخصیت اجتماعی خواهد شد. انسان، در زندگی، با کار، عبادت، درس خواندن، دوستی، تفریح، مسافرت و... روبه‌روست؛ طبقه‌بندی و قرار دادن هریک در جایگاه خود، می‌تواند زندگی شیرین و آرام و در عین حال بانشاطی برای انسان به همراه داشته باشد.

۲۰. احزاب : ۲۱.

ه. مشورت: مشورت در کارها، موجب شکوفایی استعدادهای درونی افراد شده، زمینه‌ی الفت و مهربانی آنها را آماده می‌سازد. باید به جوانان آموخت که در امور پیچیده‌ی اجتماعی از سرخامی برخوردار نکنند و پیوسته از نظرات و افکار دیگران استفاده نمایند. وقتی انسان نظرات مختلف را درباره‌ی موضوعی مطالعه و آنها را با یکدیگر مقایسه نماید، می‌تواند راه درست را تشخیص داده، خطاها را شناخته، از آنها بپرهیزد.

و. تجربه‌ی تاریخی: مطالعه‌ی تاریخ و درک تجارب ارزنده‌ای که از زندگی پیشینیان به دست می‌آید، چراغ فروزانی برای سیر آینده‌ی انسان خواهد بود. یافتن علل و عوامل رشد و انحطاط پیشینیان و تفکر در عاقبت زندگی آنان، در تربیت اجتماعی بسیار اهمیت دارد.

ز. زمان‌شناسی: هرکاری را نمی‌شود در هر زمانی انجام داد؛ از این رو، باید تناسب فعل و زمان و مقتضیات آن را در نظر گرفت. تربیت - به ویژه در عرصه‌ی اجتماعی آن - به زمان و وقت مناسب خود نیاز دارد تا شکوفا شده، موجب رشد شخصیت آدمی گردد.^{۲۱}

رویکردها و راهکارهای پیش‌گیری، اصلاح و درمان

مجرمان فقط یکی از موضوعات قابل مطالعه و مقابله هستند و اقدامات پیش‌گیرانه ضمن توجه به مجرمان، باید متمرکز بر جرایم نیز باشد. مقابله با مجرم، به معنای مقابله با جرم پس از وقوع آن است که نتیجه‌ی آن، اصابت تیرهای مقابله‌ای به سایه‌ی جرم می‌باشد و نه خود جرم.^{۲۲} مجموع اقدامات پیش‌گیرانه در قالب رویکردهای زیر طبقه‌بندی می‌شود:

۱. پیش‌گیری اصلاحی

در پیشگیری اصلاحی، تلاش می‌شود که با تعلیم و تربیت درست اجتماعی افراد، رشد و تعالی فکری و فرهنگی جامعه، شناخت علل و زمینه‌های اجتماعی ارتکاب جرم و برطرف کردن آنها، از شکل‌گیری تمایلات مجرمانه در افراد جلوگیری شود. همچنین با انجام اصلاحات فردی و اجتماعی و رفع مشکلات آحاد جامعه (مانند فقر و بیکاری) و تأمین نیازهای حیاتی و تقویت نهادهای اجتماعی (همانند خانواده و مدرسه) و ترویج اخلاق و ارزش‌های انسانی، مانع از کشیده شدن افراد به زندگی مجرمانه گردد.

۲۱. تربیت اجتماعی/از دیدگاه علوی 7، مقاله اینترنتی

۲۲. دفتر مطالعات زنان، «مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، اولویت‌ها و رویکردها»، ص ۹۳۰.

اسلام بیش از همه، به اصلاح و تربیت افراد و سوق دادن آنان به اخلاق و کارهای نیک و جلوگیری انسان‌ها از ارتکاب جرم و گناه اهتمام ورزیده است تا جایی که رسالت اصلی قرآن، هدایت و اصلاح جامعه‌ی انسانی قلمداد شده است. اصلی‌ترین و مهم‌ترین آموزه‌ی اسلام برای پیش‌گیری اجتماعی از جرایم و ناهنجاری‌ها، آموزه‌های تربیتی و اصلاحی است، به گونه‌ای که آموزه‌ها و شیوه‌های دیگر (مانند پیشگیری کیفری و وضعی) گزینه‌ی فرعی در مبارزه با جرم به شمار می‌روند. در ادامه، به برخی از آموزه‌های تربیتی و اصلاحی اجتماعی اسلام اشاره می‌شود:

الف. دین‌باوری و پرورش رومیه‌ی دین‌داری در اجتماع: آموزه‌ها و باورهای دینی و ترویج و تقویت آنها، افزون بر این که رشد و تعالی روحی و معنوی انسان را تضمین می‌نماید و او را به هدف والایی که برای آن خلق شده است نزدیک می‌کند، نقش چشم‌گیری در کاهش و پیش‌گیری از وقوع جرم و انصراف درونی انسان از اعمال مجرمانه و تبه‌کارانه دارد و حتی افراد را از دست زدن به اعمالی که دون شأن و منزلت انسانی آنهاست، باز می‌دارد. هر چه عمق این باورها در وجود انسان بیشتر باشد، تأثیرگذاری آنها بر رفتار انسان بیشتر خواهد بود. در مقابل، منشأ بسیاری از جرایم و گناهان، نبود یا ضعف دین‌داری افراد می‌باشد.^{۲۳}

عده‌ای،^{۲۴} ازدیاد جرایم را محصول سستی اعتقادات دینی و مذهبی دانسته، معتقدند که علم، ایمان و عمل صالح موجب رشد انسان را فراهم می‌سازد و آفاتی مانند خودپرستی، حب دنیا یا دنیازدگی، غفلت، تکبر و خودبرتربینی، تقلید و شخصیت‌زدگی، اکثریت‌زدگی و سخن بدون علم، پیروی از ظن و گمان، کتمان حق، مجادله با حق، هوا و هوس‌های برون‌ی، قساوت قلب، از خودبیگانگی، عنادجویی، خودستایی و ... سبب می‌گردند که انسان از رشد و کمال بازمانده، در نتیجه، به بزهکاری سوق داده می‌شود؛^{۲۵} از این رو، متولیان فرهنگی و مذهبی برای تقویت هرچه بیشتر اعتقادات و ایمان مذهبی و جلوگیری از ضعف و افول آنها، باید تدابیر و اقداماتی درپیش‌گیرند. منابع دینی ما، به ویژه قرآن، به معرفی حقایق پرداخته‌اند که از بعد علمی و یقینی در اصلاح رفتار ما تأثیر اساسی دارد و از انحراف و کژروی انسان پیش‌گیری می‌کند و نیز از بعد ایمانی و اعتقادی در رفتار و اعمال ما تأثیر ژرف و عمیقی دارد. در ذیل، به مهم‌ترین آنها اشاره می‌شود:

۲۳. عبدالوهاب کریمی، «پیش‌گیری از جرم از منظر قرآن»، معرفت، ش ۱۴۸، فروردین ۱۳۸۹ ش، ص ۷۶.
 ۲۴. عبدالله نصری، «مبانی انسان‌شناسی در قرآن»، ص ۲۴۳.
 ۲۵. هوشنگ شامبیاتی، «بزهکاری اطفال و نوجوانان»، ص ۱۳.

۱. **علم و یقین به حقایق و معارف:** علم و یقین به معارف، در اصلاح رفتار و پیش‌گیری از انحراف و ارتکاب گناهان تأثیر به‌سزایی دارد، زیرا یکی از عواملی که در رفتار ما تعیین‌کننده می‌باشد، علم و آگاهی است. در واقع، بینش ما به گرایش‌ها و رفتارهای ما جهت می‌دهد. نوع انتخاب هرکس در هر زمینه‌ای، به میزان بینش و آگاهی او بستگی فراوان دارد. به همین دلیل، قرآن دستور می‌دهد که تنها از علم و یقین پیروی کنید: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ»^{۲۶} هرگز از چیزی که به آن علم نداری، پیروی مکن».

۲. **اعتقاد به علم نامحدود الهی:** یکی از مهم‌ترین اعتقادات بازدارنده از ارتکاب گناهان و جرایم، که باید در جامعه گسترش یابد، علم و آگاهی نامحدود خداوند به همه‌ی موجودات و از جمله انسان و اعمال و رفتار اوست. از نظر قرآن، همه‌ی موجودات در محضر خداوند قرار دارند: «إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا»^{۲۷} خداوند بر هر چیز شاهد و ناظر است». هیچ چیزی در آسمان و زمین بر خدا مخفی و پنهان نیست: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ»^{۲۸} خداوند همه چیز را می‌بیند و تحت اشراف علمی او می‌باشد».

۳. **ایمان و التزام عملی به توحید در عبادت:** از نظر اسلام، مؤمن و موحد واقعی کسی است که افزون بر اعتقاد راسخ به توحید ذاتی، صفاتی و افعالی، به توحید در عبادت و اطاعت خدا نیز ملتزم و پایبند باشد. تا انسان همه‌ی مراحل توحید را پشت سر نگذارد، مؤمن و مؤحد واقعی به شمار نمی‌رود.^{۲۹} مفهوم توحید در عبادت این است که انسان اولاً تنها خداوند را مورد پرستش، تقدیس و تنزیه قرار دهد؛ در غیر این صورت، از جرگه‌ی اهل توحید و حوزه‌ی اسلام خارج خواهد بود. ثانیاً باید در تمام امور زندگی، مطیع و تسلیم محض خداوند باشد.^{۳۰}

۴. **ایمان به معاد و دادگاه عدل الهی:** یقین به روز قیامت، نقش مهمی در پیش‌گیری و کاهش جرایم و مفسدات دارد، زیرا انسان از نظر طبیعی و فطری، منفعت‌خواه و به شدت از ضرر و زیان خویش متنفر و گریزان است. جلب منفعت و دفع زیان - مادی و معنوی - در تمام ادوار

۲۶. اسراء: ۳۶.

۲۷. نساء: ۳۳.

۲۸. آل عمران: ۵.

۲۹. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲، ص ۹۹.

۳۰. سیدمحمدحسین طباطبایی، المیزان، ترجمه‌ی سیدمحمدباقر موسوی همدانی، ج ۹، ص ۳۲۸.

زندگی، محور فعالیت‌های انسان را تشکیل می‌دهد. انسان عاقل، هیچ‌گاه، آگاهانه دست به کاری نمی‌زند که به ضرر او است.^{۳۱} بر اساس این، کسی که به وجود خدا و دادگاه عدل الهی، علم و ایمان دارد، می‌داند که ارتکاب جرایم، قانون‌شکنی، تعدی به حقوق دیگران و پایبند نبودن به اخلاق و ارزش‌های انسانی، به دلیل عذاب‌ها و شکنجه‌های طاقت‌فرسای اخروی، ضرر محض است و بلکه زیان و خسران بالاتر از آن تصور نمی‌شود.^{۳۲} در آن دادگاه، نه تجدید نظر و نه زر و زور و پارتی وجود دارد که مجریان عدالت را از حق منحرف کند و نه ارائه مدارک دروغین در آن سودمند است، زیرا همه چیز از جمله اعضا، جوارح، اعمال و افکار انسان جان می‌گیرند و به زبان درمی‌آیند و اعمال کوچک و بزرگ انسان را بازگو می‌کنند. اطراف هرکسی را اعمال تجسم‌یافته‌اش احاطه می‌کند و به صورت نعم بهشتی و عذاب جهنمی درمی‌آید.^{۳۳}

ب. ترویج اخلاق و ارزش‌های انسانی: منابع دینی ما دارای غنی‌ترین و والاترین اصول و ارزش‌های اخلاقی است که نمونه‌های آن را در هیچ مکتب دیگری نمی‌توان یافت. هیچ دین و مکتبی به اندازه‌ی اسلام، به معرفی حقایق اخلاقی نپرداخته و بر نقش والای اخلاق در تعالی روحی و معنوی انسان تأکید نکرده است. اسلام برای ترویج، گسترش و نهادینه کردن اخلاق و ارزش‌های انسانی و زدودن رذایل و صفات مذموم اخلاقی بسیار کوشش نموده است. هدف اصلی اسلام از این کار در درجه‌ی نخست، دستیابی افراد به تعالی روحی و معنوی و در درجه‌ی دوم، حل مشکلات و تنظیم روابط اجتماعی آنان می‌باشد. طبیعی است اگر افراد جامعه‌ای خود را به ارزش‌ها و کمالات اخلاقی بیارایند، نه تنها به حقوق دیگران تجاوز نمی‌کنند و مرتکب جرم و جنایت نمی‌شوند، که از اموال و امکانات شخصی خود نیز در راه احسان، نیکی، ایثار، انفاق، خدمت به مردم، صدقه و...، برای رفع مشکلات و گرفتاری دیگران بهره می‌گیرند. حاکمیت این فرهنگ و ارزش‌های اخلاقی در جامعه، سرمایه‌ی گران‌بها و پشتوانه‌ای غنی و مطمئنی است که افراد آن را از بسیاری از کجروی‌ها و انحرافات فکری و عملی مصون می‌دارد؛^{۳۴} یکی از دلایل مهم ارتکاب جرایم مالی، حرص و طمع بسیار است که سبب به وجود آمدن جرایمی از قبیل

۳۱. سیدمحمدباقر صدر، فلسفه‌ی ما، ص ۴۶.

۳۲. ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، ج ۸، ص ۳۱۵.

۳۳. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۱، ص ۲۳۳ و ۲۳۴.

۳۴. عبدالوهاب کریمی، «پیش‌گیری از جرم از منظر قرآن»، معرفت، ش ۱۴۸، فروردین ۱۳۸۹، ص ۸۲.

کلاه‌برداری، سرقت، خیانت در امانت، غضب و... می‌شود. امام علی ۷ سرچشمه‌ی بسیاری از شرارت‌ها و تبه‌کاری‌ها را رذایل اخلاقی می‌داند: «لا سلاح الشر الحق؛^{۳۵} کینه‌توزی، سلاح شرارت است». یا «سبب الفتن الحق؛^{۳۶} کینه‌توزی، علت فتنه‌هاست». در این جا به تناسب بحث، به دو نمونه از ارزش‌های اخلاقی، که نقش مؤثری در پیش‌گیری از جرایم در اجتماع دارد، اشاره می‌شود:

۱. تقوا؛ عامل بازدارنده از جرم: تقوا مهم‌ترین ارزش اخلاقی به‌شمار می‌رود که انسان را به انجام وظایف خود و پرهیز از گناهان و جرایم ملزم می‌کند. کسی که متصف به این صفت والا و گران‌بها باشد، همواره، دامنش از آلودگی‌ها پاک خواهد بود.

تقوا در اصل، از ماده‌ی «وقایه»، به معنای نگاه‌داری یا خویش‌داری است و در اصطلاح آیات و روایات، به معنای نیروی کنترل درونی می‌باشد که انسان را در برابر طغیان شهوات و ارتکاب جرم و گناه حفظ می‌کند. از سوی دیگر، بی‌تقوایی، تسلیم شدن در برابر شهوات سرکش و از بین رفتن هرگونه کنترل بر آنهاست. در واقع، تقوا احساس مسئولیت و تعهدی می‌باشد که به دنبال رسوخ ایمان در قلب بر وجود انسان حاکم می‌شود و او را از «فجور» و گناه بازمی‌دارد و به نیکی و پاکی و عدالت دعوت می‌کند. افراد پاکدامن، با احساس احتمال گناه، به خود می‌لرزند به خدا پناه می‌برند.^{۳۷}

۲. توبه و بازدارندگی اجتماعی بزهکار: یکی دیگر از ارزش‌های اخلاقی، که نقش مهمی در اصلاح و بازپروری مجرمان دارد و آنان را از کشیدن شدن دوباره به سوی جاذبه‌های گناهان و جرایم بازمی‌دارد، توبه است. بر اساس این ارزش والای اخلاقی، راه اصلاح و بازگشت، همواره برای گناه‌کاران باز است و انسان خطاکار به هیچ وجه نباید از لطف و رحمت بی‌کران الهی ناامید شود. براساس روایات، ناامیدی از رحمت خدا، از گناهان کبیره قلمداد شده است.^{۳۸} توبه، ندامت و پشیمانی اعتراف و اعتذار را در پی دارد و از بازگشت به اعمال مجرمانه و گناه

۳۵. عبدالواحد بن محمد تمیمی آمدی، غررالحکم و درر الکلم، ص ۲۹۹، ح ۶۷۷۱.

۳۶. همان، ح ۶۷۸۱.

۳۷. سیدمحمدحسین طباطبایی، المیزان، ج ۱۴، ص ۵۳.

۳۸. محمدبن علی صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۴، ص ۵۶۳.

جلوگیری می‌کند.^{۳۹} بیان «خواجه عبدالله انصاری» در *کشف‌الاسرار* در این باب شنیدنی است: «حقیقت توبه، پشیمانی است که در دل پدید آید، دردی که از درون سینه سر بزند، آتش خجل در دل وی افتد، آب حسرت از دیده فرو ریزد، نبینی که شاخی از یک سر آن آتش زنی و از دیگر سو آب قطره قطره می‌چکد. پیامبر اسلام ﷺ فرمودند: "من اذنب ذنباً فندم علیه فهو توبه".^{۴۰} هر شخصی، گناهی انجام داد و پشیمان شد، آن توبه می‌باشد.

ج. احکام و مقررات پیش‌گیرانه: یکی دیگر از تدابیر اسلام برای پیش‌گیری از جرایم، که باید ترویج شود، احکام عبادی و الزامی مربوط به مسائل فردی و اجتماعی است. این احکام افزون بر سوق دادن انسان به سوی کمال نهایی، نقش مهمی در پیش‌گیری از وقوع جرایم و انحرافات اجتماعی دارد. این احکام در منابع دینی، در قالب واجبات و محرمات مطرح شده که رعایت آنها ضروری است و نقض آنها علاوه بر عقوبت اخروی، موجب مجازات دنیوی نیز می‌شود.^{۴۱} در ذیل به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

۱. نماز: همواره، انسان را به یاد خدا و بازگشت به سوی او یادآور می‌شود. در صورتی که اگر این تذکر دائمی و مستمر، همراه با همه‌ی شرایط و آداب انجام شود، افزون بر این‌که از فحشاء، منکرات و هرگونه انحرافات اخلاقی و رفتاری جلوگیری می‌کند، موجب صعود و عروج انسان به بالاترین درجه‌ی کمال نیز می‌شود. قرآن در این باره می‌فرماید: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ»^{۴۲} نماز به پادار که نماز انسان را از زشتی‌ها و گناه بازمی‌دارد و یاد خدا بزرگ‌تر است».

۲. روزه‌داری: یکی دیگر از احکام الزامی پیش‌گیرانه، روزه‌داری است که در واقع، نوع تمرین تسلط و کنترل بر خواسته‌ها و تمایلات نفسانی می‌باشد. انسان در هنگام انجام این تکلیف الهی ملزم است که در ساعات معینی، از انجام بسیاری از کارهای مباح خودداری کند؛ برای نمونه، در برابر شدت تشنگی و گرسنگی شدید، مقاومت کند و تن به خواسته‌های سرکش نفسانی ندهد، تا به کمک این تمرین روزانه، در جهاد اکبر و مقابله با مهم‌ترین عامل ارتکاب جرم و گناه، که هواهای نفسانی و خواسته‌ی نامشروع نفس باشد، فایق آید و توانایی مقاومت او

۳۹. سیدمحمدحسین مرعشی، «دیدگاه‌های نو در حقوق کیفری اسلام»، ص ۱۰۵.

۴۰. خواجه عبدالله انصاری، *کشف‌الاسرار*، ج ۴، ص ۹۷.

۴۱. قدرت‌الله خسروشاهی، «پیش‌گیری از جرم در آموزه‌های قرآنی»، بصیرت، ش ۲۰ - ۳۱، ص ۶۹.

۴۲. عنکبوت: ۴۵.

افزایش یابد. در نتیجه، طعم ثمره‌ی شیرین مقاومت را، که ملکه‌ی تقوا و پرهیزکاری می‌باشد، با تمام وجود بچشد. قرآن در این زمینه چنین تصریح می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»^{۴۳} ای کسانی که ایمان آورده‌اید، روزه بر شما نوشته شده، همان گونه که بر کسانی که پیش از شما بودند، نوشته شد تا پرهیزکار شوید».

۳. امر به معروف و نهی از منکر: یکی دیگر از احکام اجتماعی که نقش مؤثری در پیش‌گیری از جرایم و انحرافات اجتماعی دارد، امر به معروف و نهی از منکر است. براساس این اصل، افراد جامعه باید ناظر اعمال و رفتارهای یکدیگر باشند، و با تمام توان، در ترویج فضایل، ارزش‌ها و خوبی‌ها و جلوگیری از وقوع جرایم و هرگونه انحرافات اجتماعی بکوشند. قرآن در این زمینه می‌فرماید: «والمؤمنون و المؤمنات بعضهم اولياء بعض يأمرون بالمعروف و ينهون عن المنکر»^{۴۴} مردان و زنان باایمان، ولی (یار و یاور) یکدیگرند، امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند».

۲. پیش‌گیری وضعی

در پیش‌گیری وضعی، تلاش می‌شود که با سلب یا کاهش فرصت‌ها و موقعیت‌های ارتکاب جرم و کنترل و مدیریت صحنه‌ی آن، وقوع و ظهور جرم ممتنع یا دشوار شود. هدف از آن نیز ایجاد وضعیتی است که در آن، مجرم به رغم تصمیم به ارتکاب عمل مجرمانه، از محقق نمودن قصد خود ناتوان گردد؛^{۴۵} بنابراین، پیش‌گیری وضعی، بیشتر با حمایت از اهداف و آماج جرم و نیز بزه‌دیدگان بالقوه و اعمال تدابیر فنی، به دنبال پیش‌گیری از بزه‌دیدگی افراد یا آماج‌ها در برابر بزه‌کاران است.^{۴۶}

۳. پیش‌گیری کیفری

منظور از پیش‌گیری کیفری، بهره‌گیری از جنبه‌های ارعاب‌آمیز و هراس‌انگیز مجازات، برای جلوگیری از وقوع جرم است. با این بیان که مجازات‌ها ذاتاً رنج‌آور و آزاردهنده هستند و درد

۴۳. بقره: ۱۸۳.

۴۴. توبه: ۷۱.

۴۵. محمود میرخلیلی، «پیش‌گیری وضعی از نگاه آموزه‌های اسلام»، *فقه و حقوق*، ش ۱، ص ۶۲، تابستان ۱۳۸۰.

۴۶. علی حسین نجفی ابرند آبادی، «پیش‌گیری از بزه‌کاری و پلیس محلی»، *تحقیقات حقوقی*، ش ۲۵ - ۲۶،

ص ۱۲۹ - ۱۴۹.

و ناراحتی جسمی و روحی طاقت‌فرسایی بر مجرم تحمیل می‌کنند. هیچ کس با اراده و اختیار از تحمل چنین رنج و دردی استقبال نمی‌کند. به علاوه، مجازات‌ها رسواکننده و تحقیرکننده هستند،^{۴۷} چون نشان می‌دهد که مجرم عمل زشت و ناپسندی را، که فطرت پاک هر انسانی از آن تنفر دارد، انجام داده و ارزش‌های اجتماعی مورد قبول همگان را لگدمال کرده است. همچنین امنیت جامعه را مختلف نموده و خبث باطن و حقارت شخصیت خویش را به معرض نمایش گذاشته است؛ از این رو، مجازات‌ها حیثیت فردی و اجتماعی مجرم را از بین می‌برند. لکه‌ی ننگ و رسوایی بعضی از مجازات‌ها، همانند قصاص و قطع دست، تا ابد در بدن مجرم باقی می‌ماند و او را انگشت‌نما می‌کند. به همین دلیل، همگان از گرفتار شدن در دام مجازات می‌ترسند و مجازات‌ها، جنبه‌ی رعب‌آوری پیدا می‌کند و بدین روی، مجرم را از ارتکاب دوباره‌ی جرم منصرف می‌کند و نیز موجب عبرت‌گیری و بازدارندگی افراد دیگر می‌شود که اندیشه‌ی ارتکاب جرم را در سر می‌پرورانند. هر چه احتمال اعمال ضمانت اجراهای کیفری بیشتر شود، جرم شیوع کمتری خواهد داشت؛ بدین ترتیب، یک رابطه‌ی مستقیم ریاضی بین افزایش ارعاب و کاهش جرم حاکم است؛ از این رو، کیفر، عامل پیش‌گیری‌کننده از جرم به شمار می‌رود.^{۴۸}

اهداف تربیت اجتماعی

هدف از تربیت اجتماعی چیست؟ مربیان از تربیت اجتماعی در پی چه هستند؟ برخی هدف از تربیت اجتماعی را در مرحله‌ی نخست، ایجاد آمادگی برای انطباق با محیط اجتماعی می‌دانند.^{۴۹} عده‌ای به طور مفصل برای «تربیت اجتماعی» اهدافی را به شرح ذیل بیان کرده‌اند:

۱. رعایت حقوق همه‌ی انسانها و مراعات انصاف در برخورد با آنان؛

۲. ایجاد روابط مهرآمیز و همراه با گذشت، فداکاری و ایثار با مؤمنان و مسلمانان دیگر؛

۳. تکریم مؤمنان و به ویژه دانشمندان و فقهای اسلام؛

۴. تقویت روحیه‌ی خدمت و اهتمام به امور مسلمانان؛

۴۷. رضا نوربهار، «زمینه‌ی حقوقی جزای عمومی»، ص ۳۴۵.

۴۸. عبدالوهاب کریمی، «پیش‌گیری از جرم از منظر قرآن»، معرفت، ش ۱۴۸، فروردین ۱۳۸۹، ص ۸۹.

۴۹. «اصول تربیت اجتماعی کودکان دبستانی» تربیت، سال دهم، فروردین ۱۳۷۴، ص ۲۴.

۵. ایجاد روحیه‌ی تفاهم و برادری میان مؤمنان و مسلمانان و تحکیم روحیه‌ی مساوات‌خواهی؛

۶. تقویت روحیه‌ی تعاون در کارهای خیر و تقوا و تکامل اجتماعی؛

۷. تقویت سعه‌ی صدر در معاشرت و ایجاد روحیه‌ی همفکری و شور و تبادل نظر؛

۸. پرورش روحیه‌ی عدالت‌خواهی و داوری به حق و پذیرش آن، هر چند به زیان شخص و بستگانش باشد؛

۹. تقویت احساس تعهد به هدایت و رشد و آگاهی دیگران؛

۱۰. تلاش برای اصلاح ذات‌البین و رفع اختلاف بین مسلمانان؛

۱۱. ایجاد روحیه‌ی دعوت به خیر و توصیه به حق و صبر؛

۱۲. شناخت معروف و منکر و پذیرش دلسوزانه‌ی مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر؛

۱۳. تعظیم شعائر اسلامی و تحکیم موقعیت مساجد و جماعات و مراکز عبادی و دینی؛

۱۴. ایجاد عادت به نظم و انضباط در همه‌ی فعالیت‌های فردی و اجتماعی؛^{۵۰}

۱۵. از بین بردن محیط‌های جرم‌خیز و گسترش خدمات بهداشتی، تربیتی، ورزشی و فرهنگی در این محیط‌ها؛

۱۶. افزایش وسائل تفریحی و سرگرمی‌های سازنده، متناسب با حس کنجکاوی و هیجان‌طلبی نوجوانان؛

۱۷. دقت و کنترل بیشتر برنامه‌های صدا و سیما و رسانه‌های گروهی؛

۱۸. جانشین کردن نظام اصلاحی و تربیتی، به جای سیستم اجرای مجازات (به ویژه حبس)؛

۱۹. تغییر شرایط ازدواج شامل سن ازدواج، ازدواج‌های اجباری، آموزش مسائل ازدواج به جوانان؛

۲۰. همکاری بیشتر و نزدیک‌تر خانه، مدرسه و کانون‌های اجتماعی؛

۲۱. گسترش نقش واعظان مذهبی، به منظور دانش‌افزایی افراد و در باب آداب دینی و

ترغیب جوانان به ازدواج و کم‌کردن توقعات و آموزش راه‌های سازگاری و کنار آمدن با

مشکلات، با اتکا به تعالیم الهی.^{۵۱}

۵۰. «جامعه و تعلیم و تربیت»، ص ۱۸۶ و ۱۸۷.

۵۱. برگرفته از: دفتر مطالعات زنان، «مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، اولویت‌ها و رویکردها»، ص ۹۳۰ و ۹۳۱.

راه‌حل‌های پیش‌بینی‌شده در فقه اسلامی

۱. تأکید اسلام به ارزش علم، تعلیم و تعلم؛
۲. تشویق به کار و فعالیت و نکوهش بیکاری، کاهلی و تنبلی و تأثیر آن در اجتناب از جرایمی همچون ولگردی و تکدی‌گری؛
۳. اهتمام به اجرای عدالت حاکمان؛
۴. تأکید بر تعاون اجتماعی، زکات، خمس، صدقه و کاهش فواصل طبقاتی از این طریق؛
۵. توصیه‌ی فراوان اسلام به امر به معروف و نهی از منکر با شرایطش؛
۶. سفارش و تأکید به رسیدگی به فقیران و یتیمان؛
۷. اهتمام به اجرای مجازات و حدود با شرایط و ضوابطش؛
۸. تشویق جوانان به ازدواج و تقویت کانون گرم خانواده؛
۹. توجه جدی به شناخت و احتراز از گناه به ویژه گناهان کبیره و ردایل اخلاقی.^{۵۲}

نتیجه‌گیری

از آنچه به تفصیل گذشت، نکاتی چند به دست می‌آید:

۱. اسلام بیش از همه، به اصلاح و تربیت افراد و سوق دادن آنان به اخلاق و کارهای نیک و جلوگیری انسان‌ها از ارتکاب جرم و گناه، اهتمام ورزیده تا جایی که رسالت اصلی کتاب آسمانی را هدایت و اصلاح جامعه‌ی انسانی قلمداد کرده است. اصلی‌ترین و مهم‌ترین آموزه‌ی قرآن برای پیش‌گیری از جرایم و ناهنجاری‌های اجتماعی، آموزه‌های تربیتی و اصلاحی است، به گونه‌ای که آموزه‌ها و شیوه‌های دیگر گزینه‌های فرعی در مبارزه با جرم به شمار می‌روند.
۲. هر جامعه‌ای براساس ویژگی‌های اخلاقی، اجتماعی و فرهنگی برای حمایت از ارزش‌هایی خاص، ضمانت اجرای کیفی تعیین می‌کند. مسلم است که در جوامع سنتی، هدف از مجازات، سزادهی مجرم و ارباب دیگران بوده است، ولی امروز اصلاح مجرم و اجتماعی کردن دوباره‌ی وی، مهم‌ترین هدف می‌باشد.
۳. اسلام برای انجام رسالت اصلی خویش، بر اصلاح و تربیت اخلاقی افراد و رساندن انسان به مقامات والای معنوی تأکید ویژه‌ای دارد. این امر می‌تواند علاوه بر سوق دادن انسان به سوی

۵۲. همان، ص ۹۳۲.

کمال نهایی و قرب الهی، از ارتکاب جرایم به نحو مؤثری پیش‌گیری نماید.

۴. قرآن بهترین و بی‌بدیل‌ترین شیوه‌ها را برای پیش‌گیری از جرایم و مفسد اجتماعی معرفی کرده است. همه‌ی این شیوه‌ها، مکمل و جزء تفکیک‌ناپذیر سیاست پیش‌گیری کامل و فراگیر را تشکیل می‌دهد.
۵. در دین مبین اسلام و سیره‌ی ائمه‌ی اطهار، :، همواره، خانواده کوچک‌ترین نهاد اجتماعی و امن‌ترین و آرام‌ترین مکان برای پرورش نسلی پاک و صالح به شمار می‌رود و مورد توجه قرار گرفته است.

منابع

۱. ابن شعبه، حسن بن علی، *تحف العقول عن آل الرسول* ۹.
۲. انصاری، خواجه عبدالله، *کشف‌الأسرار*، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۱ ش.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، *عمر‌الحکم و درر‌الکلم*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، ۱۳۶۶ ش.
۴. *جامعه و تعلیم و تربیت*.
۵. خسروشاهی، قدرت‌الله، «پیش‌گیری از جرم در آموزه‌های قرآنی»، *بصیرت*، ش ۳۰ - ۳۱، ص ۵۵ - ۷۳.
۶. دفتر مطالعه‌ی زنان، «مجموعه مقالات هم‌اندیشی بررسی مسائل و مشکلات زنان، اولویت‌ها و رویکردها».
۷. ساریان، سیدحمید، «بررسی علل و راهکارهای پیش‌گیری از بزهکاری در جوانان»، مقاله‌ی اینترنتی، وبلاگ برنطین.
۸. شامبیاتی، هوشنگ، «بزهکاری اطفال و نوجوانان»، تهران، انتشارات ژوبین، چ نهم، ۱۳۷۱ ش.
۹. شیرازی، مکارم و همکاران، *تفسیر نمونه*، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چ یازدهم، ۱۳۷۴ ش.
۱۰. صدر، سیدمحمدباقر، *فلسفه‌ی ما*، قم، دارالکتب الاسلامیه، چ دهم، بی تا.
۱۱. صفاری، علی، «مبانی نظری پیش‌گیری از وقوع جرم»، *تحقیقات حقوقی*، ش ۳۳ - ۳۴ (زمستان ۱۳۸۰ ش)، ص ۲۱-۲۶۷.
۱۲. صدوق، محمدبن علی، *من لایحضره‌الفقیه*، قم، انتشارات اسلامی، چ دوم، ۱۴۱۳ ق.

۱۳. طباطبایی، سیدمحمدحسین، *المیزان*، ترجمه‌ی سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، انتشارات اسلامی، چ پنجم، ۱۳۷۴ش.
۱۴. *صحیفه‌ی سجادیه*.
۱۵. قائمی، علی، «آسیب‌ها و عوارض اجتماعی (ریشه‌یابی، پیش‌گیری، درمان)»، تهران، انتشارات امیری، چ دوم، ۱۳۶۶ش.
۱۶. کریمی، عبدالوهاب، «پیش‌گیری از جرم از منظر قرآن»، معرفت، ش ۱۴۸، فروردین ۱۳۷۴، ص ۷۵.
۱۷. «اصول تربیت اجتماعی کودکان دبستانی»، تربیت، سال دهم، فروردین ۱۳۷۴، ص ۲۴.
۱۸. مرعشی، سیدمحمدحسن، *دیدگاه‌های نور در حقوق کیفری/اسلام*، تهران، میزان، ۱۳۷۹ش.
۱۹. مشکانی، زهراسادات و سید منصور، رضوی، *کتاب جامعه‌ی بهداشت عمومی*، فصل ۱۲، گفتار ۴.
۲۰. مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار*، تهران، صدرا، چ هشتم، ۱۳۷۷ش.
۲۱. «تربیت اجتماعی از دیدگاه علوی ۷»، مقاله‌ی اینترنتی.
۲۲. میرخلیلی، محمود، «پیش‌گیری وضعی از نگاه آموزه‌های اسلام»، *فقه و حقوق*، ش ۱، (تابستان ۱۳۸۰ش)، ص ۵۹-۸۱.
۲۳. نجفی ابرندآبادی، علی حسین، «پیش‌گیری از بزهکاری و پلیس محلی»، تحقیقات حقوقی، ش ۲۵-۲۶، (بهار و تابستان ۱۳۷۸ش)، ص ۱۲۹-۱۴۱.
۲۴. نوربهار، رضا، *زمینه‌ی حقوق جزایی عمومی*، تهران، کانون نشر و کلای دادگستری، ۱۳۶۹ش.
۲۵. وزارت آموزش و پرورش، «آنها بزهکار متولد نشده‌اند»، مقالات فارسی، اینترنت.

جوانان، تهاجم فرهنگی، و راه‌های مقابله با آن

فهیمة سعیدیان^۱

چکیده

تهاجم فرهنگی، یکی از حربه‌های قدیمی دشمنان اسلام و انسان‌ها می‌باشد که امروزه و در کشور ما، جمهوری اسلامی ایران نمود چشم‌گیری یافته است. جهان‌خواران و زورمداران، برای تسلط یافتن بر منابع ثروت‌های کشورهای ضعیف، دست به هر اقدامی می‌زنند و از جمله تلاش‌های ویرانگر و خانمان‌سوز ایشان، کوشش برای از بین بردن فرهنگ و آداب جامعه‌ی مورد هجوم و جایگزین کردن فرهنگ خود به جای آن است.

در مقاله‌ی حاضر، ابتدا به توضیحاتی درباره‌ی فرهنگ، تهاجم فرهنگی، ویژگی‌ها و مراحل تهاجم فرهنگی، تهاجم فرهنگی از نگاه رهبر انقلاب، اهداف و ابزار دشمن، تبادل با تهاجم فرهنگی، تهاجم فرهنگی در جوانان و در پایان راه‌های براندازی، این حربه‌ی دشمن بیان می‌شود.

با توجه به آیات قرآن، احادیث و روایات، نتیجه گرفته می‌شود که مؤثرترین و بهترین راه برای مقابله با تهاجم فرهنگی، روی آوردن به قرآن و بهره‌گیری از دستورهای الهی و آموزه‌های معصومان : و به کار بستن آنها در زندگی فردی و اجتماعی است.

واژگان کلیدی: فرهنگ، تهاجم، جوان، مقابله

۱. دانش‌پژوه دوره کارشناسی.